

Justyna LaskowskaUniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach, Polska**NIEMIECKA DEBATA MIGRACYJNA „WCZORAJ” I „DZIŚ”**

Artykuł jest próbą analizy debaty migracyjnej w Republice Federalnej Niemiec, która rozpoczęła się w latach 70. XX w. i trwa do dnia dzisiejszego. Zdaniem publicysty Patricka Gensinga debata migracyjna nie wybucha co jakiś czas, ale jest prowadzona od ponad trzydziestu lat¹.

Analiza będzie poruszać się w trzech przestrzeniach: politycznej², medialnej³, akademickiej⁴.

Ze względu na założone ramy artykułu nie zostanie ujęta analiza debaty azylowej w przestrzeni oświaty i potocznym języku. Badanie tych sfer wymagałoby porównania programów nauczania, a także analizy wywiadów, które odnajdujemy w literaturze niemieckiej jako element uzupełniający. Po za tym, w artykule nie zostaną ujęte kulturowe aspekty debaty migracyjnej. Złożoność zagadnień wielokulturowości w Republice Federalnej Niemiec wymaga osobnej szczegółowej analizy.

Wymienione w analizie przestrzenie są od siebie (w różnym stopniu) zależne, oddziaływają na siebie i przenikają się, możemy więc przyjąć, że wszystkie głosy będą słyszalne. Ujęcie tematu z szerszej perspektywy ułatwi uchwycenie głównej narracji debaty, której początek sięga światowego kryzysu naftowego w latach 70. XX w.⁵

¹ P. Gensing, *Schlagworte und Brandsätze: Die "Asyldebatte" gestern und heute*, Henrich Böll Stiftung, <https://www.boell.de/de/2015/08/20/die-asyildebatte>, [20.05.2016].

² A. Dernbach, *Debatte um Einwanderung. Braucht Deutschland ein Einwanderungsgesetz? Nicht alle Einwände dagegen sind grundsätzlich*, www.tagesspiegel.de/politik/debatte-um-einwanderung-punkten-mit-migration/11249926.html, [19.01.2015].

³ S. Jäger, *Gewalt in den Medien. Am Beispiel von Rassismus und Rechtsextremismus*, Duisburger Institut für Sprach- und Sozialforschung, www.dissduisburg.de/Internetbibliothek/Artikel/, [25.09.2006].

⁴ C. Butterwege, *Migration und Integration in Deutschland – eine Einführung*, www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56335/ueberblick, [27.07.2005]; J. Oltmer, *Deutsche Migrationsgeschichte seit 1871*, www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossiermigration/56355/migration, [15.03.2005]; J. Schneider, *Flucht und Asylmigration*, www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56355/migration, [15.03.2005].

⁵ W celu pełniejszego oddania atmosfery debat migracyjnych w Republice Federalnej Niemiec zostały przytoczone fragmenty artykułów prasowych przetłumaczone *sensu stricto*, bez komentarza na język polski. Ponadto w tekście występują nietłumaczone bezpośrednio wyrażenia (np. *Anwerbestopp*, *gastarbeiter*, *Bundesland*), które odnajdujemy w rodzimych publikacjach w niezmienionej formie, przyjęto więc, że utrwaliły się w literaturze przedmiotu.

Wprowadzenie teoretyczne

Najgłośniejsze dyskusje polityczne i medialne toczyły się w czasie, kiedy rządzący zmuszeni byli do podejmowania kontrowersyjnych decyzji politycznych (np. blokowanie migracji, ograniczenie prawa do azylu). Możemy wyodrębnić etapy, kiedy dyskusje przybierały na sile:

- *Anwerbestopp* – pierwsze próby powstrzymania migracji. Próby te zapoczątkowano w pierwszej połowie lat 70. ubiegłego stulecia, poprzez wprowadzenie blokady rekrutacyjnej dla cudzoziemców pracujących na podstawie umów rekrutacyjnych⁶.
- Kryzys azylowy. W latach 90. radykalnie wzrosła liczba składanych wniosków azylowych, co wywołało burzliwą debatę na temat azylu (pod koniec lat 80. liczbę uchodźców przebywających legalnie w RFN szacowano na ok. 700 000, podczas gdy w 1992 roku liczba ta wynosiła już 1 800 000)⁷.
- Zmiana paradygmatu w polityce migracyjnej – składała się z trzech reform: reformy prawa o obywatelstwie, Zielonej Karty (*Green Card*), nowelizacji ustawy migracyjnej. Ich wprowadzenie poprzedził kontrowersyjny dyskurs polityczny⁸.

Postrzeganie migracji przez społeczeństwo niemieckie było naznaczone paradoksem: Republika Federalna Niemiec faktycznie była państwem imigracyjnym, ale politycznie nie chciała zaakceptować tego faktu⁹. Zdaniem Ch. Butterwegge i G. Hentges medialny dyskurs nie przedstawiał realnej rzeczywistości migracyjnej. Narracja medialna i polityczna zdeterminowana była przekonaniem, że Niemcy nie są krajem imigracyjnym, a zjawiska które zaburzały demokratyczny porządek społeczny wywołały „społeczeństwa równoległe” (*Parallelgesellschaften*) i „getta etniczne”¹⁰.

Francuski teoretyk semiologii i czołowy przedstawiciel strukturalizmu i postsrukuralizmu Roland Barthes wyraził pogląd, że medialnie tworzona rzeczywistość nie ko-

⁶ W 1955 r. rząd niemiecki podpisał pierwszą umowę rekrutacyjną z Włochami. Kolejne umowy zawarła Republika Federalna Niemiec z Grecją, Hiszpanią (1960), Turcją (1961), Marokiem (1963), Portugalią, (1964), Tunezją (1965), Jugosławią (1968). W 1971 r. Rząd Federalny postanowił wprowadzić regulacje ułatwiające przedłużenie pozwolenia na pobyt, co było początkiem formalnego utrwalania pobytu dla *gastarbeiterów*. W konsekwencji nastąpił masowy napływ rodzin i spadek możliwości regulacji zatrudnienia zgodnie z potrzebami rynku. Rząd w znacznym stopniu utracił kontrole nad dalszym kształtem i rozwojem imigracji w Republice Federalnej Niemiec. Na gospodarce i socjalne konsekwencje migracji elity polityczne zwróciły wówczas uwagę i próbowały ją zablokować. W 1973 r. zakończono werbowanie pracowników w RFN, wprowadzając zakaz rekrutacji – *Anwerbestopp*

⁷ U. Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge*. München, s. 289.

⁸ C. Butterwegge, *Fit für die Globalisierung?*, [w:] *Zuwanderungim Zeichen der Globalisierung: Migrations-, Integrations- und Minderheitenpolitik*, Wiesbaden 2009 s. 148.

⁹ Ch. Butterwegge, G. Hentges, *Massenmedien, Migration und Integration Herausforderungen für Journalismus und politische Bildung*, Wiesbaden 2006, s. 40.

¹⁰ *Ibidem*, s. 41.

responduje z kosmopolityczną rzeczywistością, a jedynie jest odbiciem „mitów z życia codziennego”¹¹.

Prof. Jochen Oltmer zauważa, że w Republice Federalnej Niemiec można mówić o „dwóch kulturach migracyjnych”¹². Pierwsza „kultura migracyjna” miała wykształcić się za sprawą migracji zarobkowej w latach 60. w Niemczech Zachodnich, a druga wraz ze zjednoczeniem Niemiec. Wówczas odsyłano przybyłych uchodźców do wyznaczonego kraju na podstawie klucza (tzw. *Königsteiner Schlüssel*). Metoda alokacji za pomocą klucza wygenerowała konflikty. Szczególnie w nowych krajach, które dołączyły do RFN. Sytuacja była problematyczna, gdyż były to zwykle regiony z wysokim wskaźnikiem bezrobocia i społeczność lokalna postrzegала uchodźców i azylantów jako dodatkowe obciążenie. Jochen Oltmer wskazał na jeszcze jeden czynnik, wpływający negatywnie na postrzeganie migracji, wynikający ze zróżnicowania systemów społecznych RFN i NRD. Dostrzegał różnice w poziomie wykształcenia i wykonywanej pracy wśród mieszkańców Republiki Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Niemcy z krajów wschodnich (NRD) odbierani byli jako gorzej wykształceni, mniej zarabiający, mniej zaradni życiowo, mniej ambitni w przeciwieństwie do rodaków z Republiki Federalnej Niemiec. Ponadto zdaniem J. Oltmaera największa fala migracji zastała Niemcy w momencie konsolidacji (*Wiedervereinigung*), w okresie, gdy pojawiły się wątpliwości wśród znacznej części społeczeństwa, czy Niemcy mają jeszcze szansę stać się jednym narodem. Tak więc migracja w latach 90., w czasie kontrowersyjnych sporów migracyjnych, nie była jedyną przyczyną problemów w Republice Federalnej Niemiec¹³.

Anwerbestopp

Polemika wokół migracji rozpoczęła się na początku lat 70. i zdominowana była motywami ekonomicznymi. Wówczas migracja nie była centralnym tematem politycznym, a debaty toczyły się głównie w obszarze administracyjnym i obejmowały sferę regulacyjną, przede wszystkim dotyczyły warunków i sposobów przyjmowania cudzoziemców¹⁴.

Dzięki obecności imigrantów Niemcy pracowali mniej, krócej i na lepszych stanowiskach, a do zakładu ubezpieczeń społecznych wpływały większe składki. Paradoksalne było utrwalające się w społeczeństwie przekonanie, że imigranci zabierają Niemcom miejsca pracy. W lokalnej prasie można było przeczytać, że dzięki *gastarbeitern* (pracownicy goście) do zakładu ubezpieczeń społecznych napłynęło 1,4 mld

¹¹ R. Barthes, *Die Mythen des Alltags*, Frankfurt am Main 1964, s. 138.

¹² J. Oltmer wykłada historię na Uniwersytecie w Osnabrücku. Od 1997 jest członkiem w *Institut für Migrationsforschung Und Interkulturelle Studien* (IMIS), jest współautorem „*Studien zur Historischen Migrationsforschung*”.

¹³ F. Gheli, *Ein Land, zwei Einwanderungs-Kulturen*, <https://mediendienst-integration.de/artikel/interview-oltmer-25-jahre-mauerfall-einwanderung-integration>, [07.11.2014].

¹⁴ M. Wengeler, *Topos und Diskurs: Begründung Einer argumentationsanalytischen Methode und ihre Anwendung auf den Migrationsdiskurs*, Tübingen 2003, s. 382.

marek, co potwierdzałyby słusność i pozytywny efekt strategii rekrutacyjnej¹⁵. Argumenty ekonomiczne przemawiały do przedsiębiorców i polityków, jednak nie były przekonujące dla przeciętnego obywatela¹⁶.

Pomimo społecznej dezaprobaty w 1971 roku Rząd Federalny wprowadził regulacje umożliwiające przedłużanie pozwolenia na pracę. Zdecydowano się na taki krok pomimo wcześniejszego założenia o rotacyjności (systematycznej wymianie pracowników), dlatego że przedsiębiorcy nie chcieli ciągle od nowa przeszkalać *gastarbeiterów* i wynegocjowali z rządem rozwiązanie umożliwiające przedłużenie ich pobytu¹⁷.

Początek kryzysu gospodarczego spowodował, że obecność niewykwalifikowanych cudzoziemców stała się problematyczna dla rynku pracy. Socjaldemokratyczno-liberalny rząd Willega Brandta podjął problem jako temat polityczny i zaczęto zastanawiać się, w jaki sposób zagospodarować lub pozbyć się niepotrzebnych *gastarbeiterów*¹⁸.

Zacytowany fragment artykułu w „Süddeutsche Zeitung” potwierdza opinię, że swoboda wyboru miejsca pracy przez cudzoziemców może doprowadzić regiony do ekonomicznej i społecznej destabilizacji:

„Szczególne wątpliwości ma Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wobec przesłanki, w której jest mowa, że to pracownik cudzoziemski będzie decydował, czy chce pozostać w danym miejscu zamieszkania, czy chce je zmienić. Republika Federalna nie sprostą temu finansowo ani społecznie, [...] Zasada swobodnego wyboru miejsca pracy oznacza zrzucenie na Kraje Związkowe konieczności zagospodarowania milionów niewykwalifikowanych pracowników, jak wynika z oświadczenia ministerstwa”¹⁹.

Niekorzystna sytuacja gospodarcza, recesja i kryzys naftowy w 1973 roku zdominowały atmosferę debaty. Przyzwyczajone do dobrobytu społeczeństwo niemieckie chętnie przyjęło tezę, że powodem pogarszania się sytuacji na rynku pracy była zbyt duża liczba cudzoziemców. Jednak statystyki obrazujące poziom bezrobocia w latach 1950–1973 nie potwierdzały jej. Stosunkowo wysokie bezrobocie

¹⁵ Badische Zeitung, nr 95, 26.04.1966.

¹⁶ U. Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge*, München 2001, s. 209.

¹⁷ C. Butterwegge, *Von der "Gastarbeiter" – Anwerbung zum Zuwanderungsgesetz. Migrationsgeschehen und Zuwanderungspolitik in der Bundesrepublik*, www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56377/migrationspolitik, [15.03.2015].

¹⁸ W 1969 r. powstała koalicja utworzona przez socjaldemokratyczną SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) i liberalną FPD (Freie Demokratische Partei). Wybory weszły do dziejów Niemiec pod nazwą „Machtwechsel” (zmiana władzy). Ówczesny kanclerz Willy Brandt (przewodniczący SPD) zapoczątkował zmiany w polityce zagranicznej kreując narrację o „historii sukcesu gospodarczego” i utrwalony także po za Europą „model niemieckiej gospodarki rynkowej”; szerzej na temat: A. Rödder, *Das „Modell Deutschland“ zwischen Erfolgsgeschichte und Verfallsdiagnose*, „Heft”, nr 3, 2006; D. Janicka, *Ustawa zasadnicza w praktyce Republiki Federalnej Niemiec 1949–1989*, Toruń 2009.

¹⁹ M. Wengeler, *Erklärung der Rubrik "Argumentationsmuster" bzw. "Topoi". Die inhaltlich-zentralen Argumentationsmuster*, Wiesbaden 2013.

odnotowano w okresie przed podpisaniem pierwszych umów rekrutacyjnych, a pojawienie się cudzoziemców na rynku pracy nie spowodowało wzrostu bezrobocia, wręcz przeciwnie – nastąpiło zwiększenie koniunktury, co przełożyło się na wzrost gospodarczy. Imigranci wykonywali proste prace fizyczne; 90% sprowadzonych (w 1966 r.) z zagranicy mężczyzn pracowało jako robotnicy, z czego 70% było zatrudnionych jako robotnicy niewykwalifikowani. Dla porównania – na podobnych stanowiskach, w zawodach niewymagających kwalifikacji, pracowało jedynie 49% Niemców²⁰.

Tabela 1. Ewidencja osób zarejestrowanych w niemieckich urzędach pracy w latach 1950–1973, stopa bezrobocia wyrażona w procentach

Rok	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych	Stopa bezrobocia w %
1950	1 868 504	11,0
1951	1 713 887	10,4
1952	1 651 915	9,5
1953	1 491 000	8,4
1954	1 410 717	7,6
1955	1 073 576	5,6
1956	876 287	4,4
1957	753 711	3,7
1958	763 850	3,7
1959	539 942	2,6
1960	270 678	1,3
1961	180 855	0,8
1962	154, 523	0,7
1963	185 646	0,8
1964	169 070	0,8
1965	147 352	0,7
1970	148 846	0,7
1971	185 072	0,8
1972	246 433	1,1
1973	273 948	1,2

Źródło: *Bundesagentur für Arbeit, Arbeitslosigkeit*, www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/Indikatoren/LangeReihen/Arbeitsmarkt/lrab003.html, [23.09.2016].

Prasa informowała o tymczasowym zablokowaniu rekrutacji pracowników z zagranicy. Stanowiło to początek etapu formalnego utrwalania pobytu *gastarbeitere-*

²⁰ M. Zawilska-Florczuk, *Niemiecka polityka integracyjna a tezy Thilo Sarrazina*, „Biuletyn Niemiecki”, nr 10, 2010.

rów. W konsekwencji nastąpił masowy napływ rodzin i spadek możliwości regulacji zatrudnienia zgodnie z potrzebami rynku. W retoryce forma *gastarbeiter* straciła na aktualności i imigranci przestali być mile widzianymi gośćmi. Stopniowo określenie „gastarbeiter” zamieniono na *Ausländer* cudzoziemiec, obcokrajowiec. Imigranci przestali być „robotnikami gośćmi”, stali się „obcymi”²¹.

Pojawił się argument, że Republika Federalna Niemiec musi chronić rodzimy rynek pracy przed napływem obcej siły roboczej. Ujawniły się negatywne strony polityki rekrutacyjnej. Politycy, nawet ci uznawani za liberalnych (jak dowodzi niżej przytoczony wywiad z Hansem Dietrichem Genscherem i Willy Brandtem), stali na stanowisku, że niemiecki rynek pracy nie jest w stanie „wchłonąć” już więcej cudzoziemców²².

„Pytany, jak i niepytany minister Hans-Dietrich Genscher rozpowszechniał informację, że Republika Federalna ‘znalazła się na granicy możliwości resorpcji’ imigrantów. Podobnie wyrażał się Willi Brandt”²³.

Kolejny argument, który pojawił się w debacie, wskazywał na ujemne skutki dla państw wysyłających. Jako negatywny przejaw emigracji wymieniany był deficyt osób w wieku produkcyjnym i pogłębianie się zapaści gospodarki kraju wysyłającego, a więc zablokowanie napływu *gastarbeiterów* miałyby pozytywny wydźwięk dla państw rozwijających się. W artykule z „Frankfurter Rundschau” z 1973 roku odnajdujemy wskazanie, jakiego rodzaju pomocy potrzebują kraje, z których emigrują obywatele²⁴. „Ograniczenie liczby *gastarbeiterów* ma istotne znaczenie również dla krajów wysyłających, gdyż nie zahamowanie tego procesu może spowodować niepożądane zmiany. Dla tych krajów sensowne byłoby stworzenie miejsc pracy w ich przestrzeni; wysiłki zmierzające w tym kierunku należy wzmacniać”²⁵.

W latach 70. dyskusja przebiegała dwuwymiarowo i zdarzało się, że te same argumenty używane były przez przeciwników i zwolenników migracji. Pierwszy fragment tekstu prasowego, skwalifikowany przez Martina Wengeler jako *topos eksploracyjny* –

²¹ H. Esser, *Integration und ethische Schichtung*, „Arbeitspapiere Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung”, nr 40, 2001.

²² W latach 80. pojawi się ponownie ten sam argument z nieco mocniejszą semantyką – będzie mowa o *niekontrolowanych falach imigrantów* zalewających RFN. Martin Wengeler określił taki rodzaj argumentacji w debacie jako – *topos obciążający*. Badacz zdefiniował motywy powtarzające się w debacie migracyjnej w latach 1960–1965, 1970–1975, 1980–1985, na podstawie analizy 1500 artykułów z prasy niemieckiej. Główne toposy wyznaczone przez Wengelera to: eksploracyjny, pomocy rozwojowej, europejski, ksenofobiczny, finansowy, niebezpieczeństwa, sprawiedliwości, historyczny, prawny, humanitarny, kulturowy.

²³ M. Wengeler, *Erklärung der Rubrik “Argumentationsmuster”*.

²⁴ Możemy tu odnaleźć analogię do współczesnej debaty, w której jednym z elementów jest wdrażanie programów na rzecz rozwoju Jednym z programów, mających na celu pomoc krajom rozwijającym się jest „polityka na rzecz rozwoju”. Unia Europejska otwiera rynek europejski dla krajów rozwijających się, co prowadzi do wzrostu gospodarczego i zwiększenia zatrudnienia w tych krajach. Pomoc rozwojowa UE, <https://europa.eu/eyd2015/pl/content/eu-development-aid>, [14.01.2015].

²⁵ M. Wengeler, *Erklärung der Rubrik “Argumentationsmuster”*.

to krytyczna ocena standardów mieszkaniowych i wyzysku, na jaki zezwalał rząd wobec *gastarbeiterów*. „[...] czy chcemy postrzegać, nasze uzasadnione interesy, jako sposób obejścia odpowiedzialności za wieloletnią dyskryminację i wyzysk. [...] Warunki nie do przyjęcia panują w wielu kwaterach. Często żąda się wygórowanych opłat czynszowych za wieloosobowe kwatery, gdzie panują uwłaczające godności ludzkiej warunki”²⁶.

Przywołany poniżej drugi fragment, użyty jako argument przeciw migracji, jednak z troską o wykorzystywanych nielegalnie zatrudnianych *gastarbeiterów*, jednocześnie wskazujący, że nielegalne zatrudnianie (*die illegalen Gastarbeiter*) zwiększa przestępczość, powoduje wzrost kosztów, pogorsza infrastrukturę – ujawnia negatywne skutki migracji. „Zbyt często pracownicy cudzoziemscy w Republice Federalnej Niemiec są wyzyskiwani [...] Kasuje się opłaty za pośrednictwo pracy, zaniża wynagrodzenia, oszukuje na świadczeniach społecznych, przymusza do płacenia lichwiarskich cen za zaniedbane mieszkania”²⁷.

Kryzys azylowy

Debata migracyjna lat 70. przyczyniła się do postrzegania migracji w szerszym (pozarynkowym) kontekście, ukazując problemy społeczne i błędy polityków uprawiających politykę rekrutacyjną, opartą na założeniu, że w razie potrzeby będzie można zainspirować imigrantów do powrotów²⁸. Argument ekonomiczny, wykorzystywany jako promigracyjny, coraz wyraźniej tracił na znaczeniu, aby na początku lat 80. nabrać negatywnego wydźwięku²⁹.

Charakterystyczny i oddający nastroje tego okresu był artykuł pod tytułem *Cudzoziemcy: naród ma już dość* (*Ausländer: Das Volk hat es satt*). Niechęć wobec imigrantów, szczególnie wobec Turków, którzy stanowili najliczniejszą grupę i wyróżniali się pod względem kulturowym, przybrała wówczas formę agresji³⁰.

Socjaldemokraci nawoływali do zmiany polityki w stosunku do cudzoziemców, obawiając się radykalizacji nastrojów antyimigranckich. Jednocześnie pojawiały się głosy, że cudzoziemcy nie chcą się integrować i trzeba „zahamować migrację”³¹.

Kolejna fala migracji uchodźczej w latach 90. spowodowała zaostrenie klimatu debaty. Podejście partii politycznych (rządzących i opozycyjnych) do kwestii azylu miało tutaj kluczowe znaczenie. Ponieważ dominowało przekonanie o konieczności ograniczenia napływu cudzoziemców, ograniczono również prawo do azylu, stosując

²⁶ Hamburger Abendblatt, 25.06. 1970.

²⁷ Ibidem, Stern 19.11.1972.

²⁸ B. Santel, *Migration in und nach Europa: Erfahrungen, Strukturen, Politik*, Berlin 1993, s. 63.

²⁹ I. H. Warnke, *Diskurs linguistisch nach Foucault: Theorie und Gegenstände*, Berlin 2007, s. 178.

³⁰ *Ausländer: Das Volk hat es satt*, <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/14348246>, [12.06.2015].

³¹ Ibidem.

coraz bardziej rygorystyczne rozwiązania. Aby legitymować ograniczenia prawa, politycy wraz z mediami zainspirowali narrację o nadużywaniu prawa do azylu³².

Slogan na plakacie „Das Bootistvoll” (*łódź jest już pełna*), użyty przez republikańców w 1990 roku, wpisał się na stałe w dyskurs azylowy. Jednocześnie pojawiły się karykatury plakatu, mające przekonać społeczeństwo, że Niemcy zalewane są przez fale azylantów.

„Na łodzi przedstawionej panuje niepokój, niektórzy pasażerowie krzyczą. Na szczycie, jak na tronie, umieszczono dwóch „szejków” i dwóch „chińczyków”. Po lewej stronie stoi mężczyzna w cylindrze, przypominający antysemitką karykaturę żydowskich „finansistów”. Ktoś krzyczy, że człowiek wypada za burtę. Ludzie cierpią z powodu tłoku na łodzi. „Normalni Niemcy” zostają przez innych ludzi wypchnięci z łodzi”. Taki opis plakatu odnajdujemy w publikacji Corda Pagenstechera³³.

Stopniowo, lecz skutecznie określenie „uchodźca” zostało wyparte przez określenie „azylant”, co miało bardziej negatywną wymowę i przywoływało pejoratywne skojarzenia w stosunku do cudzoziemców. W retoryce migracyjnej dominowały określenia: uchodźca ekonomiczny (*Wirtschaftsflüchtling*); pozorny azylant (*Scheinasylanten*). Słowo „azylant” kojarzono z określeniami: symulant, bumelant, mantyka, opisującymi cudzoziemców jako „innych”, „obcych”³⁴.

Wprawdzie określenie azylant było krytykowane za dyskryminujący przekaz i nazwane ksenofobicznym, jednak niektóre media, np. „Der Spiegel” lub „Springer-Zeitungen”, używały go, opisując rzeczywistość migracyjną³⁵. Zdaniem prof. Jürgena Linka politycy CDU i SPD oraz wpływowe media, kreując określenie „Azylantenspringflut” (powódź azylowa) otworzyły platformę dla poglądów neonacjonalistycznych i neoracistowskich w debacie publicznej³⁶.

Tomas Niehr wymienił kilkanaście argumentów typowych i najczęściej przytaczanych w ówczesnej debacie migracyjnej, ilustruje je tabela 2.

³² W rzeczywistości liczny napływ ludności z zagranicy był nie tylko efektem pojawienia się migracji cudzoziemskiej, liczną grupę stanowili również przesiedleńcy i późnych przesiedleńców, których liczba 38.000 w 1985 roku wzrosła do 400.000 w 1990 r. Była to nowa grupa imigrantów pochodzenia niemieckiego – w myśl art. 116 Ustawy zasadniczej tzw. *Spätaussiedler*. K. Barwig, Ch. Schumacher, *Beauftragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration*, 2004; W 1989 roku wniosków azylowych było 121.318 – przesiedleńców przybyło 377.55; w 1990 roku wniosków azylowych było 193.063 – przesiedleńców przybyło 397.073, H. Ulrich, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland*, München 2001, s. 274-276.

³³ C. Pagenstecher, „Das Boot ist voll“ – *Schreckensvision des vereinten Deutschland*, [w:] *Das Jahrhundert der Bilder, Band II: 1949 bis heute*, Göttingen 2008, s. 124.

³⁴ Ibidem, s. 125.

³⁵ Ibidem.

³⁶ G. Stötzel, M. Wengeler, *Kontroverse Begriffe: Geschichte des öffentlichen Sprachgebrauchs in der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1995, s. 742.

Tabela 2. Przykłady argumentów dominujących w dyskursie migracyjnym w okresie 1960–1990

Przykłady argumentów przeciw migracji	Przykłady argumentów promigracyjnych
Utrata pracy (cudzoziemcy zabierają miejsca pracy, więcej cudzoziemców nie można już zatrudnić, niektórych należy zwolnić, aby szanse na zatrudnienie mieli miejscowi mieszkańcy)	Prawo do azylu (prawo do azylu jest zakotwiczone w prawie międzynarodowym i powinno być respektowane)
Nadużywanie przez cudzoziemców prawa do azylu (wielu cudzoziemców wykorzystuje prawo azylowe, aby otrzymać prawo legalnego pobytu, w wielu przypadkach nie ma wystarczających przesłanek, aby przyznać status azylanta)	Obowiązek przestrzegania praw człowieka (z powodów humanitarnych, skodyfikowanych praw człowieka państwo nie może odmawiać osobom poszukującym schronienia prawa do azylu w swoim kraju)
Negatywne doświadczenia w innych państwach (na podstawie doświadczeń innych państw przyjmujących imigrantów bez ograniczenia, można wnioskować, jakie skutki może wywołać niekontrolowana migracja)	Wystarczające środki (dalsza integracja imigrantów jest możliwa, ponieważ znane są mechanizmy niezbędne do sprawnego włączenia w struktury społeczne nowych przybyszów)
Skutki społeczne (dalsze werbowanie i zatrudnianie imigrantów prowadzi do niepożądanych efektów społecznych)	Opinia o Kraju (imigranci, gastarbeiterzy i azylanci nie mogą być rygorystycznie wydalani z kraju, gdyż szkodzi to opinii o państwie na forum międzynarodowym)
Przekroczenie możliwości integracyjnych (bez strat dla społeczeństwa przyjmującego dalsza integracja cudzoziemców jest niemożliwa)	Historia/zbrodnie nazistowskie (ze względu na doświadczenia niemieckie z ostatniej wojny światowej zagadnienia „azylu” są tematem, do którego należy podchodzić ze szczególną wrażliwością)
Wysokie koszty (zatrudnianie imigrantów, jak również przyjmowanie azylantów pociąga za sobą koszty, których regiony nie będą mogły udźwignąć)	Sytuacja w kraju pochodzenia (jeżeli istnieje zagrożenie stosowania tortur lub innych represji w kraju pochodzenia imigranta, należy udzielić azylu)
Wzrost przestępczości (rosnąca liczba populacji imigrantów powoduje wzrost przestępczości w kraju przyjmującym)	Państwo potrzebuje siły roboczej (pracownicy zagraniczni podejmują prace w istotnych dla sprawnego funkcjonowania państwa dziedzinach (np. usługi), których obywatele Niemiec nie chcą wykonywać. Pozbycie się znacznych grup pracowników spowodowałoby, że Niemcy musieliby pracować dłużej, a takiej woli w społeczeń-

	stwie niemieckim nie ma)
Nieprzystosowanie (imigranci, gastarbeiterzy, azylanci nie dostosowują się do obyczajów i nie respektują zasad społecznych)	Wzrost liczby pracowników rozpatrujących wnioski azylowe (przynosi podwójną korzyść, dodatkowe miejsca pracy dla Niemców i przyspieszenie procedur azylowych)
Wyobcowanie (z powodu dużej liczby imigrantów społeczeństwo większościowe zatracą swoją tożsamość, popadając w kryzys egzystencjalny)	Konsultacje indywidualne/doradztwo (uruchomienie procedury indywidualnych konsultacji daje możliwość faktycznego skrócenia czasu rozpatrywania wniosku)
Wyczerpanie możliwości (dalsze przyjmowanie imigrantów, azylantów przekracza możliwości strukturalne państwa)	
Ksenofobia (dalsze przyjmowanie imigrantów, gastarbeiterów i azylantów powoduje wzrost ksenofobii w społeczeństwie i rządzący nie są w stanie zahamować tych procesów)	
Nagle wzrost liczby wniosków azylowych (wymaga zastosowania dodatkowych rozwiązań prawnych i przekazania dodatkowych środków, aby zapanować nad sytuacją)	
Procedury azylowe (długi okres analizy wniosku azylowego i odwoływanie się imigrantów do kolejnych instancji powoduje, że niemal wszyscy pozostają w państwie przyjmującym, dlatego powinna być zmniejszona lub ograniczona liczba składanych wniosków)	
Brak kontroli imigrantów ekonomicznych (wzrost osób nielegalnie przebywających, którym motywy pierwotne były natury ekonomicznej)	
Ograniczenie prawa do azylu (ze względu na istniejące problemy ograniczenie prawa do azylu jest konieczne)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: T. Niehr, *Erklärungstextfür „Vorkommende Argumente”*, Germanistische Sprachwissenschaft, www.phil-fak.uniduesseldorf.de/germ1/migration/arg_tn.html [12.04.2016].

Zmiana paradygmatu w polityce migracyjnej

Uwarunkowania i otaczająca rzeczywistość zmusiły Niemcy do zaakceptowania faktu przekształcenia się w kraj imigracyjny. Nie pomogła restrykcyjna polityka azylowa, zakaz pracy dla osób z pozwoleniem na pobyt tolerowany, redukcja zasiłków. Cudzoziemcy stanowili dużą, zróżnicowaną kulturowo i religijnie populację³⁷.

Po koniec lat 90. sformułowano tezę, że dokonuje się zmiana paradygmatu w polityce wobec cudzoziemców. Przekonanie to utrwały decyzje polityczne i zmiany regulacji. W 2000 roku została wprowadzona przez Gerharda Schrödera (SPD) „Green Card” – regulacja mająca ułatwić transfer wysoko wyspecjalizowanych pracowników zagranicznych. W 2001 roku za przełomową uznano reformę prawa o obywatelstwie. Kolejną przełomową decyzją była nowelizacja ustawy migracyjnej (2004)³⁸.

Wprawdzie zapowiadano zmianę paradygmatu, jednak analiza niemieckiej polityki migracyjnej w szerszym kontekście ukazuje jedynie nieznaczne zmiany podejścia. Widocznym przejawem oporu przed zmianą paradygmatu była, budząca największe kontrowersje, ustawa o obywatelstwie, która w znacznym stopniu została wymuszona przez ustanowienie obywatelstwa unijnego na mocy traktatu z Maastricht³⁹.

Do tej pory ograniczanie prawa do nabycia obywatelstwa niemieckiego wynikało z podtrzymywania doktryny opartej na trzech elementach:

- określeniu, kto jest Niemcem w rozumieniu art. 116 Ustawy Zasadniczej,
- określeniu osoby o przynależności niemieckiej na podstawie ustawy z 22 lipca 1913 roku,
- określeniu, kto jest *Bundesbürger* – republikanin federalny, Niemiec, który mieszkał na terenie Republiki Federalnej Niemiec⁴⁰.

Pomimo kilku nowelizacji (przyjętej w 1993 r. zmiany w prawie azylowym⁴¹ zaproponowanej przez koalicję CDU/CSU/FDP, umożliwiającej nabycie obywatelstwa dla dzieci imigrantów w wieku 16–23 lat, przy zachowaniu przepisów przejściowych, mających zagwarantować prawa obywatelskie przemieszczającym się i zapewnić jedność

³⁷ W latach 1989–2008 liczba cudzoziemców wynosiła ok. półtora miliona, S. Kröhnert, *Bevölkerungsentwicklung*, www.berlin-institut.org/online-handbuchdemografie/bevoelkerungsyamik, [20.09.2010].

³⁸ Forschungsbericht I, Bundeamt für Migration und Flüchtlinge, *Der Einfluss von Zuwanderung auf die deutsche Gesellschaft Deutscher Beitrag zur Pilotforschungsstudie „The Impact of Immigration on Europe's Societies“ im Rahmen des Europäischen Migrationsnetzwerks*, Nürnberg 2005, s. 60.

³⁹ Art. 20 TFUE (dawniej art. 17 TWE), głosi, że: „Ustanawia się obywatelstwo Unii. Obywatelem Unii jest każda osoba mająca obywatelstwo Państwa Członkowskiego. Obywatelstwo Unii ma charakter dodatkowy w stosunku do obywatelstwa krajowego, nie zastępując go jednak”, *Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, Dz.U. UE, C 83, 30.03.2010.

⁴⁰ I.V. Münch, *Die deutsche Staatsangehörigkeit: Vergangenheit – Gegenwart – Zukunft*, Berlin 2007, s. 100-109.

⁴¹ Gesetz zur Änderung des Asylverfahrens-, ausländergesetz und staatsangehörigkeitsgesetz Einbürgerung nach § 8, RuStAG, Bundesgesetzblatt cz. 1, s. 1026.

obywatelską w okresie podziału), niemiecki sposób definiowania obywatelstwa wydawał się sztuczny. Dopiero w 1998 roku rząd Gerharda Schrödera zdołał zmienić ustawę z 1913 roku (*Reichs- Und Staatsangehörigkeitsgesetz-RuStAG*) i wprowadził regulacje, w których prawo o obywatelstwie opierać się miało na zasadzie miejsca urodzenia.

Wraz z przejściem władzy przez koalicję zielono-czerwoną debaty wokół migracji nabrały pozytywnego wydźwięku. Zapowiadano, że zostaną podjęte przemilczane do tej pory problemy i do dyskusji będą mogły włączyć się wszystkie środowiska zainteresowane problematyką migracji⁴².

Pojawił się również nowy trend, który miał bezpośredni wpływ na przebieg i charakter debaty. Zacieśniła się współpraca między mediami i politykami. Gerhard Schröder, nazwany pierwszym „medialnym kanclerzem”, przyznał w jednym z wywiadów, że konsultuje swoje wystąpienia z Thomasem Gottschalkiem – popularnym prezenterem telewizyjnym⁴³.

Media bez wątpienia pełniły funkcję pośrednika w dialogu polityczno-społecznym i prezentowały szerokie spektrum poglądów, jednak coraz częściej obserwowanym zjawiskiem były sytuacje, kiedy to media wpływały na politykę i decyzje polityczne, posługując się medialną logiką, dla której zasadniczym celem było przykucie uwagi odbiorcy⁴⁴.

Wnioski

Charakterystyczną cechą debaty migracyjnej w RFN były podzielone, jednak niezmiennie stanowiska głównych aktorów debaty:

- polityków (używających migracji jako tematu zastępczego),
- mediów (szukających *efektów medialnych*),
- intelektualistów, badaczy zagadnień migracji (którzy interpretowali i wskazywali rozwiązania).

Współczesna debata migracyjna ma wiele cech wspólnych z tą z lat 90., kiedy do Republiki Federalnej Niemiec napływały tysiące uchodźców z regionów objętych kryzysami wojennymi⁴⁵.

W latach 90. do RFN przybyło 50 000 uchodźców, potem liczba ta wzrosła do 440 000 (1992 r.). Według Federalnego Urzędu do Spraw Migracji i Uchodźców w latach 1991/1992 złożono 695 000 wniosków o azyl. Określenie „Asylmissbrauch”

⁴² T. Zinterer, *Politikwandel durch Politikberatung? Die kanadische Royal commission on Aboriginal Peoples und die unabhängige Kommission „zuwanderung” imvergleich*, Wiesbaden 2004.

⁴³ K.R. Roth, *Politische Sprachberatung als Symbiose von Linguistik und Sprachkritik: Zu Theorie und Praxis enerkoooperativ – kritischen Sprachwissenschaft*, Tübingen 2004.

⁴⁴ J. Wilke, *Funktionen und Probleme der Medien*, www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verhaeltnisse-eine-sozialkunde/139163/, [31.05.2012].

⁴⁵ Początek lat 90.: *Pieriestrojka* w ZSRR, wojna na Bałkanach, spory graniczne między Etiopią i Erytreą, Mali i Burkina Fasa, wojna domowa w Burundi, Senegalu i Zimbabwe, jak również w Republice Konga.

(nadużywanie azylu) zakotwiczyło się w tekstach większości mediów. Uaktywniła się również skrajna prawica. Miały miejsce liczne demonstracje antyimigranckie i ataki na cudzoziemców⁴⁶.

Zacięte dyskusje na temat azylu toczyły się pomiędzy partiami, miały miejsce również ostre spory wewnątrz partii. Zakończyły się tzw. kompromisem azylowym w 1993 roku, który ograniczył napływ uchodźców, zablokował migrację ekonomiczną, dając pierwszeństwo migracji przesiedleńczej⁴⁷.

Liczba wniosków azylowych złożona w 2015 roku wynosiła 450 000 (jest prawie identyczna z liczbą wniosków złożonych w 1992 r.)⁴⁸. W tym okresie miały miejsce demonstracje antyimigranckie. W kwestii migracji i azylu nie było jedności wewnątrz partii i obozów partyjnych. Kanclerz Angela Merkel jest krytykowana przez członków swojej partii za „politykę otwartych granic”⁴⁹. Prof. Udo Di Fabio, były sędzia Trybunału Konstytucyjnego, w opinii o niepokojącym tytule: „Kryzys migracyjny jako federalny problem konstytucyjny”, wskazywał na różnice interpretacji strony rządowej i Krajów Związkowych, praw i obowiązków, jakie ma Federacja w stosunku do Kraju Związkowego (w tym przypadku Bawarii)⁵⁰. Di Fabio podaje w wątpliwość, czy rząd federalny pod kierunkiem kanclerz Merkel wypełnia swoje konstytucyjne obowiązki⁵¹. Obecnie rośnie poparcie dla Alternatywy dla Niemiec (AfD), partii określanej jako konserwatywna i populistyczna o skrajnie prawicowych tendencjach⁵².

Możemy odnaleźć całe spektrum stanowisk wobec migracji wraz starymi argumentami (brak woli integracji cudzoziemców, duże koszty utrzymania/rozwój koniunktury, wzrost przestępczości w miejscach, gdzie przebywają duże grupy imigrantów, brak kontroli, nadużywanie prawa do azylu/konieczność udzielania azylu), uderzająco podobnymi do tych z poprzednich debat⁵³.

⁴⁶ W 1991 r. miały miejsce zamieszki w mieście Hoyerswerda, podpalono dom zamieszkały przez uchodźców, ranne zostały 32 osoby, aresztowano 83. W 1992 r. miały miejsce kolejne ataki na cudzoziemców: w Rostocku, Mannheim-Schönau, Schleswig-Holstein, Solingen, Mölln. C. Gimmer, *Die 90er in Deutschland*, www.br.de/nachrichten/fluechtlinge, [11.09.2015].

⁴⁷ Ch. Butterwegge, G. Hentges, *Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung: Migrations-, Integrations- und Minderheitenpolitik*, Wiesbaden 2009, s. 139.

⁴⁸ Bundesamt für Migration und Flüchtlinge *Wahrheiten über Flüchtlinge in Deutschland*, www.bild.de/politik/inland/fluechtling/sieben-wahrheiten-zu-asylbewerbern-41963308.bild.html, [27.07.2015].

⁴⁹ A. Sirlschtov, *Einwanderungsgesetz und Asyl*, www.tagesspiegel.de/politik, [14.09.2015].

⁵⁰ U. Di Fabio, *Migrationskrise als föderales Verfassungsproblem*, Bonn 2016, s. 116.

⁵¹ Ibidem, s. 30.

⁵² J. Augstein, *Kampf gegen Rechts: Mehr Gefühlswagen*, www.spiegel.de/politik/deutschland/populismus, [02.06.2016].

⁵³ Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, *Der Einfluss von Zuwanderung auf die deutsche Gesellschaft. Deutscher Beitrag zur Pilotforschungsstudie „The Impact of Immigration on Europe's Societies“ im Rahmen des Europäischen Migrationsnetzwerks*, www.focus.de/politik/deutschland/tabu-thema-migranten-kriminalitaet, [29.01.2016].

Analogie we współczesnej debacie i tej sprzed trzydziestu laty zauważa także J. Oltmaer, wskazując na charakterystyczne cechy debaty:

- tematyzowanie problemu *ad hoc* – kiedy pojawiają się nowe fakty, liczby (liczba złożonych wniosków azyłowych, liczba imigrantów nielegalnie przekraczających granice itp.), kontrowersyjne decyzje polityczne;
- brak spójności dyskusji – dyskutuje się na temat instrumentów bez sformułowania celów;
- infantyлизм historyczny – pomimo bogatego doświadczenia migracyjnego, kurs polityczny w kontekście migracji pozostaje od dziesięcioleci niezmienny;
- błędna interpretacja przestrzeni migracyjnej – debata koncentruje się głównie na problemach niemieckich, wyzwaniach w Niemczech i dla Niemiec, sporadycznie mowa jest o problemach europejskich, jeżeli już pojawia się europejska perspektywa to jest mowa o obowiązkach, świadczeniach, jakie spoczywają na państwach członkowskich, zgodnie z przekonaniem, że to Republika Federalna Niemiec najlepiej rozwiązuje problemy migracji i to ona powinna wyznaczać plan działania⁵⁴.

Zdaniem prof. J. Oltmaera media i opinia publiczna odgrywały i odgrywają kluczową rolę w debacie, to one motywują do politycznego działania i szukania rozwiązań dla kryzysu migracyjnego, natomiast politycy niechętnie podejmują problematykę migracji i azylu⁵⁵.

Debata nad polityką migracyjną w Republice Federalnej Niemiec trwa. Jakie skutki dla kraju ma masowy napływ imigrantów? Czy migracja jest korzyścią, czy stratą w rachunku ekonomicznym?

Na te pytania nie było odpowiedzi w latach 70., 90. i nie ma ich dziś. Pewne jest jedno – migracja zmieniła Republikę Federalną Niemiec. Zmieniła poglądy na temat kosztów wynikających z migracji i profitów, jakie można wygenerować za jej pośrednictwem, ale przede wszystkim zmieniła wyobrażenie, „jakich imigrantów chcą przyjmować do swojego kraju Niemcy”⁵⁶.

Summary

GERMAN MIGRATION DEBATE "YESTERDAY" AND "TODAY"

The migration debate in the Federal Republic of Germany has started in the seventies of the 20th century. Since then the debate has been returning periodically mainly during periods of political or economic crises. This article tries to analyze this debate taking into account three aspects: theoretical, political and media. The author argues that today the German government has difficulty in defining the objectives of migra-

⁵⁴ J. Oltmer, *Flüchtlingselemdweltweitund Willkommenskultur in Osnabrück* – 4, www.ofg.uni-osnabrueck.de/ofg_2015/gesprach4_media.htm, [01.06.2015].

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ T. Nescheler, *Was hat Deutschland von der Einwanderung?* www.faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftspolitik/einwanderung-in-deutschland, [28.01.2015].

tion. It tries to implement specific instruments in order to build a positive picture of immigrants but in the debate the negative aspects of migration prevail.

Keywords: Germany, politics, migration, refugees

Slowa kluczowe: Niemcy, polityka, migracja, uchodźcy

Bibliografia

- Augstein Jakob, *Kampf gegen Rechts: Mehr Gefühlswagen*, www.spiegel.de/politik/deutschland/populismus, [02.06.2016].
- Barthes Roland, *Die Mythen des Alltags*, przekł. Schefell Helmut, Frankfurt am Main: Wydawnictwo Naukowe Suhrkamp, 2012
- Bundesamtsfür Migration und Flüchtlinge, *7 Wahrheiten über Flüchtlinge in Deutschland*, www.bild.de/politik/inland/fluechtling/sieben-wahrheiten-zu-asylbewerberbern-41963308.bild.html, [27.07.2015].
- Busse Dietrich, Teubert Wolfgang, *Linguistische Diskursanalyse: neue Perspektiven*, Wiesbaden: Wydawnictwo Naukowe Springer, 2013
- Butterwegge Christoph, Hentges Gudrun, *Massenmedien, Migration und Integration Herausforderungen für Journalismus und politische Bildung*, Wiesbaden: Wydawnictwo Naukowe Springer, 2006.
- Butterwegge Carolin, *Migration und Integration in Deutschland – eine Einführung*, www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossiermigration/56335/ueberblick [27.07.2005]
- Butterwegge Carolin, *Fit für die Globalisierung?, [w:] Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung: Migrations-, Integrations- und Minderheitenpolitik*, Wiesbaden: Wydawnictwo Naukowe Springer, 2009, s. 137-170.
- Butterwegge Christoph, *Von der "Gastarbeiter"-Anwerbung zum Zuwanderungsgesetz. Migrationsgeschehen und Zuwanderungspolitik in der Bundesrepublik*, www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56377/migrationspoliti, [15.03.2015].
- Dernbach Andrea, *Debatte um Einwanderung. Braucht Deutschland ein Einwanderungsgesetz?* www.tagesspiegel.de/politik/debatte-um-einwanderung-punkten-mit-migration/11249926.html, [19.01.2015].
- Di Fabio Udo, *Migrationskrise als föderales Verfassungsproblem*, Bonn: Instituts für Öffentliches Recht (Abteilung Staatsrecht) der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität, 2016.
- Esser Hartmut, *Integration und ethnische Schichtung*. Arbeitspapiere Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung Nr. 40, Mannheim 2001.
- Forschungsbericht I, Bundeamt für Migration und Flüchtlinge, *Der Einfluss von Zuwanderung auf die deutsche Gesellschaft Deutscher Beitrag zur Pilotforschungsstudie „The Impact of Immigration on Europe's Societies“ im Rahmen des Europäischen Migrationsnetzwerks*, Nürnberg 2005.
- Gesetz zur Änderung des asylverfahrens – ausländer gesetz und staatsangehörigkeitsgesetz Einbürgerung nach § 8, RuStAG) Bundesgesetzblatt cz. I, s. 1026.

- Gesing Patrick, *Schlagworte und Brandsätze: Die "Asyldebatte" gestern und heute*, Henrich Böll, *Stiftung*, www.boell.de//die-asyldebatte, [20.08.2015].
- Gheli Fabio, *Ein Land, zwei Einwanderungs-Kulturen*, <https://mediendienst-integration.de/artikel/interview-oltmer-25-jahre-mauerfall-einwanderung-integration>, [07.11.2014].
- Gimmer Claudia, *Die 90er in Deutschland*, www.br.de/nachrichten/fluechtlinge, [11.09.2015].
- Herbert Ulrich, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge*, München 2001.
- Ingo von Münch, *Die deutsche Staatsangehörigkeit: Vergangenheit – Gegenwart – Zukunft*, Berlin: Wydawnictwo Walter de Gruyter GmbH, 2007
- Neuscheler Tillman, *Was hat Deutschland von der Einwanderung?* www.faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftspolitik/einwanderung-in-deutschland [28.01.2015].
- Jäger Siegfried, *Gewalt in den Medien. Am Beispiel von Rassismus und Rechtsextremismus*, www.diss-duisburg.de/Internetbibliothek/Artikel/, [25.09.2006].
- Janicka Danuta., *Ustawa zasadnicza w praktyce Republiki Federalnej Niemiec 1949–1989*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Mikołaja Kopernika, 2009.
- Kohlmeier Manfred, Schimany Peter, *Der Einfluss von Zuwanderung auf die deutsche Gesellschaft. Deutscher Beitrag zur Pilotforschungsstudie „The Impact of Immigration on Europe's Societies“ im Rahmen des Europäischen Migrationsnetzwerks*, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Forschungsbericht 1, Nürnberg 2005.
- Kröhnert Steffen, *Bevölkerungsentwicklung*, www.berlin-institut.org/online-handbuch-demografi/bevoelkerungsdynamik, [20.09.2010].
- Oltmer Jochen, *Deutsche Migrationsgeschichte seit 1871–1950*, www.bpbde/gesellschaft/migration/dossier-migration/56355/migration-1871-1950 [15.03.2005].
- Oltmer Jochen, *Flüchtlingselemdweltweit und Willkommenskultur in Osnabrück – 4: Statement*, Wydawnictwo Universität Osnabrück, Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien, 2015.
- Pagenstecher Cord, *„Das Boot ist voll“ – Schreckensvision des vereinten Deutschland. Das Jahrhundert der Bilder, Band II: 1949 bis heute*, Göttingen: Wydawnictwo MiRA, 2008.
- Rödter Andreas, *Das „Modell Deutschland“ zwischen Erfolgsgeschichte und Verfallsdiagnose*, „Heft“, no. 3, 2006.
- Roth Kersten, *Politische Sprachberatung als Symbiose von Linguistik und Sprachkritik: Zu Theorie und Praxis einer kooperativ- kritischen Sprachwissenschaft*, Tübingen: Wydawnictwo Max Niemeyer 2004.
- Santel Bernhard, *Migration in und nach Europa: Erfahrungen, Strukturen, Politik*. Berlin: Wydawnictwo Leske + Budich, 1993.
- Schneider Jan, *Flucht und Asylmigration*, www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56355/migration, [15.03.2005].
- Sirleschtov Antje, *Einwanderungsgesetz und Asyl. Union uneins über Merkels Flüchtlingspolitik*, www.tagesspiegel.de/politik, [14.09.2015].

- Stötzel Georg, Wengeler Martin, *Kontroverse Begriffe: Geschichte des öffentlichen Sprachgebrauchs in der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin: Wydawnictwo Naukowe De Gruyter 1995.
- Warnke Ingo, *Diskurslinguistik nach Foucault: Theorie und Gegenstände*, Berlin: Wydawnictwo Walter de Gruyter GmbH, 2007.
- Wengeler Martin, *Erklärung der Rubrik „Argumentationsmuster“ bzw. „Topoi“*, www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/germ1/migration/toposdef.html, [09.02.2011].
- Wengeler Martin, *Historische Diskurssemantik als Analyse von Argumentationstopoi*, [w:] *Linguistische Diskursanalyse: neue Perspektiven*, red. B. Dietrich, T. Wolfgang, Wiesbaden: Wydawnictwo Naukowe Springer, 2013, s. 189-215.
- Wengeler Martin, *Topos und Diskurs: Begründung einer argumentationsanalytischen Methode und ihre Anwendung auf den Migrationsdiskurs*, Tübingen: Wydawnictwo Max Niemeyer, 2003.
- Wilke Jürgen, *Funktionen und Probleme der Medien*, www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verhaeltnisse-eine-sozialkunde/13916/, [31.05.2012].
- Zawilska-Florczuk Marta, *Niemiecka polityka integracyjna a tezy Thilo Sarrazina*, „Biuletyn Niemiecki”, no. 10, 2010.
- Zinterer Tanja, *Politik wandel durch Politikberatung? Die kanadische Royal commission on Aboriginal Peoples und die unabhängige Kommission „zuwanderung“ im Vergleich*, Wiesbaden: Wydawnictwo Springer Fachmedien 2004.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 2016.07.28.

Data wstępnej akceptacji artykułu przez Redakcję: 2016.08.11.